

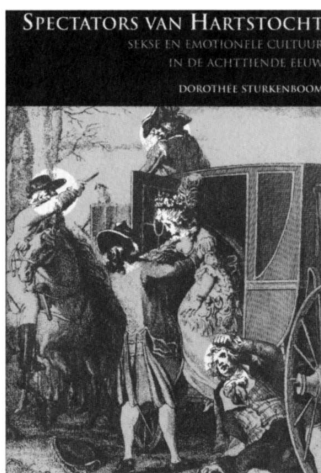
SPECTATORS VAN HARTSTOCHT

SEKSE EN EMOTIONELE CULTUUR IN DE ACHTTIENDE EEUW

Dorothee Sturkenboom
Hilversum (Verloren) 1998
421 blz., f 54,-

Wat hebben kwade wijven, behaagzieke saletjuffers, onanerende adolescenten en gierige vrekken met elkaar gemeen? Ze lijden allen aan een gebrek aan zelfbeheersing en vormen daarmee een bedreiging voor een maatschappij die hard toe is aan de leiding van deugdzame, redelijke en daadkrachtige burgers. Althans, dat was de opvatting van een groep achttiende-eeuwse schrijvers die zich in hun opiniërende tijdschriften opstelden als moralistische commentatoren van hun tijd. Spectators of ook wel spectatoriale geschriften werden deze tijdschriften genoemd. De auteurs ervan, de Heren Spectatoren, bespraken daarin wekelijks de gedragingen van hun tijdgenoten en andere onderwerpen van algemeen belang. Een belangrijk onderwerp van discussie was de waarde van het gevoelsleven van de mens in het Verlichtingsdenken. Bovendien laaide het debat over verschillen en overeenkomsten tussen, en taken en capaciteiten van de beide seksen in alle hevigheid op. Dat resulteerde in een spectatoriaal vertoog over vrouwelijke en mannelijke emoties en de waardering die daaraan moest worden toegekend. In haar proefschrift *Spectators van hartstocht. Sekse en emotionele cultuur in de achttiende eeuw*, waarop zij met lof promoveerde, richt Dorothee Sturkenboom het zoeklicht op dit vertoog.

De spectatorschrijvers richtten zich op de burgerij, waarvan zijzelf ook deel uitmaakten. De auteurs probeerden hun lezers op te voeden tot goede burgers. Op zoek naar een nationale burgerlijke identiteit formuleerden zij de eigenschappen die daarvan deel moesten uitmaken. Het begrip zelfbeheersing stond daarin centraal. Beheersing van de eigen emoties was eis nummer één waaraan elke goede vaderlandse burger moest voldoen. Daarvan probeerden de Heren Spectatoren hun lezers te doordringen, onder meer door karikaturale types te schetsen die aan die eis niet voldeden en die als slecht voorbeeld dienden; types die door Sturkenboom treffend 'Personae Intempe-

rantes' zijn genoemd. Deze personages maakten deel uit van de burgerij, maar bezaten in de ogen van de spectatorschrijvers eigenschappen die niet bij die groep hoorden en werden daarom geheld en belachelijk gemaakt. De herkomst van deze eigenschappen die niet pasten binnen het ideaal van de deugdzame vaderlandse burger, werd toegeschreven aan groepen daarbuiten. Zo construeerden de spectatorschrijvers zorgvuldig een identiteit voor de leden van hun eigen groep. Zij stelden zich daarmee op als voortrekkers in het proces van burgerlijke emancipatie.

Waarom was nu juist de beheersing van de affecten volgens deze auteurs zo'n cruciale eigenschap van de vaderlandse burger? De spectatorschrijvers meenden dat onvoldoende zelfbeheersing leidde tot een verstoring van de maatschappelijke orde. Zij zagen het bewijs daarvan geleverd in de toenmalige samenleving: ze constateerden een verval van de zeden als gevolg van een toenemende verfransing, aristocratisering en feminisering. Het werd hoog tijd dat de Nederlanders zich zouden gaan gedragen als deugdzame, redelijke burgers. Gebrek aan zelfbeheersing werd geclassificeerd als niet-Nederlands, niet-burgerlijk en tegelijk als niet-mannelijk en dus vrouwelijk. De prototypische vaderlandse burger was dan ook een man. Vrouwen werden verondersteld hun emoties minder goed in bedwang te kunnen houden dan mannen en vormden daarom een bedreigende groep. Hun echtgenoten moesten hen in toom zien te houden.

Opvallend is dat vrouwen die hun zelfbeheersing verloren, in de spectators worden voorgesteld als krachtige persoonlijkheden, terwijl hun mannelijke tegenhangers in de meeste gevallen slappelingen zijn. Zo zijn daar het prototype van het kwade wijf, door geen enkele man in de hand te houden, de coquette, die iedere man moeiteloos om haar pink windt en de savante, wier onbedwingbare lees- en heerszucht funest zijn voor haar gezin. Mannelijke personages,

zoals de narcistische en behaagzieke saletjonker, de dweperige godsdienstfanaat, de gierige vrek en de geleerde hypochonder, worden gepresenteerd als zwakke, vaak ook 'verwijfde' mannen. De spectatorschrijvers construeerden zo een mannelijke, burgerlijke identiteit die afhankelijk was van de (daad)kracht van het mannelijk deel van de bevolking, maar tegelijk ook van de volgzzaamheid van het vrouwelijk deel. Daarom is vrouwelijke kracht in hun ogen even bedreigend voor de maatschappelijke orde als mannelijke zwakte. En daarom ook zijn de gehekelde personages óf sterke vrouwen waar geen man tegenop kan óf verzwakte mannelijke karakters waar geen man op kan bouwen.

Later in de eeuw is er een verschuiving te zien. Naast personages die het slechte voorbeeld geven, komen er nu ook types die laten zien hoe het wél moet. Tegelijk verandert er iets in de opvattingen over emoties. Niet langer is emotionaliteit per definitie vrouwelijk en zwak. Daarmee komt er plaats voor een nieuw type man. Vertegenwoordigers daarvan zijn de tederhartige huisvader en de gevoelige held. Zij zijn mannen die kracht en emotionaliteit aan elkaar weten te paren. De gevoelige held bijvoorbeeld doet dat door tranen te vergieten waarmee hij zijn betrokkenheid bij het lot van minder bedeelden toont, maar ook door heldendaden te verrichten waarmee hij ongelukkigen redt uit hun penibele positie. Hun mensieliefde geeft deze mannen hun specifieke waarde voor de burgerlijke maatschappij. Tegelijk wordt de vermeende gevoeligheid van het vrouwelijk geslacht nu ook positief gewaardeerd; hun 'natuurlijke' neiging tot zorgen bijvoorbeeld, krijgt een positieve connotatie. In het verlengde daarvan worden huwelijk en gezin verheerlijkt als levensbestemmingen van de vrouw. Haar emotionele gesteldheid zou haar ongeschikt maken voor een leven in de publieke sfeer.

Spectators van hartstocht schenkt de lezer veel lesgenot en stof tot nadenken. Het is interessant om te zien hoe in de spectatoriale geschriften een nieuwe maatschappelijke groep, de burgerij, zichzelf onmiddellijk definieert als mannelijk. Misschien is het logisch dat dat gebeurt, vrijwel alle spectatorschrijvers waren immers mannen en bekeken de samenleving vanuit een mannelijk perspectief. Het was daarom een mooie aanvulling geweest als Sturkenboom speciale aandacht had geschonken aan die paar spectatoriale geschriften die door vrouwen zijn geschreven, want die hadden misschien een ander beeld laten zien. Maar in elk geval is duidelijk dat het begrip 'burger', met alle begrippen die daaromheen cirkelen, zoals 'burgerlijk' en 'burgerschap', geen sekse-neutrale begrippen zijn, in elk geval niet in de achttiende eeuw. Dat feit werpt een interessant licht op de

emancipatie van de burgerij die in deze eeuw plaatsvond. En het kweekt het bewustzijn dat ook begrippen als 'Verlichting' en 'rede' of juist 'emoties' sekse-specifieke connotaties hebben. *Spectators van hartstocht* wijst erop dat de twintigste-eeuwse onderzoeker – of die nu uit de hoek van de begrips-, vrouwen- of literatuurgeschiedenis komt – zich steeds zal moeten realiseren hoe seksegeladen dergelijke, schijnbaar neutrale, termen zijn.

Ook laat het boek zien hoe de verhouding tussen sekse en emoties en in meer algemene zin de betekenis van de begrippen mannelijkheid en vrouwelijkheid steeds aan veranderingen onderhevig is. Wat in de ene periode als typisch vrouwelijk wordt gekarakteriseerd, kan in een volgende periode heel goed voor mannelijk doorgaan. En vervolgens kan er weer een periode komen waarin de rollen opnieuw worden omgedraaid. De lijn van de klassieke opheid naar nu is niet recht, maar vertoont allerlei golfbewegingen.

Natuurlijk kon Sturkenboom niet alles doen. Behalve het gemis aan aandacht voor vrouwelijke spectatorschrijvers, kan ik ook het ontbreken in het bronnenmateriaal van de vroege spectatoriale geschriften noemen, de satirische weekbladen van bijvoorbeeld Jacob Campo Weyerman. Ook deze bladen herbergen een schat aan informatie over opvattingen over sekse en emoties. Onderzoek daarnaar had bovendien nog meer ontwikkelingen en verschuivingen door de tijd heen aan het licht kunnen brengen. Tot slot is het jammer dat Sturkenboom slechts hier en daar citeert uit haar rijke bronnenmateriaal. Als ze meer geciteerd had, dan had ze wellicht meer aandacht gehad voor de retorische en andere literaire technieken die de spectatorschrijvers aanwendden om hun boodschap aan de man te brengen.

Toch zijn dit slechts aantekeningen in de marge. Sturkenboom heeft een prachtig boek geschreven dat niet alleen een wetenschappelijk hoogstandje is, maar ook vlot geschreven is en uiteenlopende groepen onderzoekers en geïnteresseerde leken een boeiende en inspirerende kijk biedt op het gedachtegoed van een groep toonaangevende achttiende-eeuwse auteurs. Voor genderstudies is het een belangrijke publicatie die licht werpt op een periode die nog relatief weinig aandacht heeft gekregen van vrouwenhistorici. Maar niet alleen dit studiegebied heeft een prachtige aanvulling gekregen. Iedereen die zich bezighoudt met de periode die we de Verlichting noemen, iedereen die geïnteresseerd is in de historiciteit en veranderlijkheid van begrippen als sekse en emoties, en iedereen die zich bezighoudt met de constructie van identiteiten en met beeldvorming zal dit boek al snel niet meer kunnen missen.

Simone Veld